

60 il sonra yazılan məktub, bir ömür bitməyən həsrət...

Dünya yaranandan, yer üzü təbiət rənglərinin minbir çaları, canlıların alisi insanın varlığı ilə əbədi, əsrarəngiz bir tablolu xatırladır. Uca Yaradan özünün ecazi ilə sirli olan bu dünyada bəşər övladına həyat bəxş etməklə onların hər birinə bir tale yazır. Bu ali varlıq da həyatını mənalı etmək, gözəlləşdirməkdən ötrü hansı fədakarlıqlara can atmır! Amma bu dünyanın faniliyini bildiyimiz halda yenə də içimizdən güclü bir istək keçir: "kaş ki bir ayrılıq, bir ölüm, heç biri olmayaydı..." Ancaq həyatın dəyişməyən, pozulmayan bir qanunu da bizə gün kimi aydınlıq, üstəlik, ulularımız da belə demiş: Süleymana qalmayan dünya... El arasında isə həyatın bu dəyişməz qanunu aksiomatik formada belə şərh edilir: gələn qalmaq, gedən dönməz... Sozalmayan, itib-batmayan bir ecazkar duyğu isə, insanı ömrü boyu acılı-şirinli, həsrətli-vüsallı, duyğulu anımlarla yaşadan xatirələrdir. Yuxu kimi, nağıl qədər ömrə bənzərsiz bir şirinlik, təravət bəxş edən xatirələr... Ayrılıq da, ölüm də bu yuxuların içində nə vaxt gəlir, insanı nə zaman aparır... bu da bizi xəlq edən Xaliqə məxsusdu.

Amma ayrılığın ölümlə bağlılığından savayı bir başqa qolu da var. Tale qəfil başının üstünü almış hadisələrin nəticəsində səni əzizindən, doğmalarından elə ayırır ki, bu qovğanın haradan gəldiyini, nədən yarandığını da bilə bilmirsən. Tufanların içində dünyanın harasında, hansı məkanında olduğunun da fərqi olmur. Bir də ki, yollar bağlı, qadağalar möhkəm, bunların da ən ağır illərin sənə bəxş etdiyi acı bir həsrət... Fərəcullah xan və onun qol-budaqları da belə bir həsrət yaşadı və bu həsrət o qədər uzun çəkdi ki, yollar açılanda da əcəl bu görüşə aman vermədi...

"...Anam onların həsrətini çox çəkdi. Atası Mustafa xan, qardaşları Abbasqulu və Nəsrullah xanlarla bağlı uzun müddət məlumat ala bilmədi. Yalnız 1977-78-ci illərdə Moskvada Türkiyə səfirliyinin əlaqəsi ilə onların Türkiyədə yaşadığından xəbər tuta bildi. Ancaq ömrünün sonuna qədər görüşmək ona nəsb olmadı. SSRİ dağıldıqdan sonra - 1990-cı ildə Naxçıvandan Türkiyəyə gedən yaxın bir qohumumuzun vasitəsilə dayım Nəsrullah xanın İstanbulda yaşadığını öyrəndik və onun bizə öz dəst-xətti ilə yazdığı məktubu, bir də göndərdiyi ailə fotosəkillərini ala bildik. Sən demə, o da Kəngərli nəslinin bir çox nümayəndəsi

kimi zabit olub, Türkiyə Silahlı Qüvvələrində xidmət edib və oradan da tərxis olunub. Bir il sonra - 1991-ci ildə isə mən ora gedəndə artıq dayımın 7-8 ay bundan əvvəl vəfat etdiyini öyrəndim. Lakin Naxçıvana qayıdanda anama qardaşının ölümü ilə bağlı heç nə demədim. Hə, bir də dayımın səs və görüntüsü olan bir videokaset gətirmişdim. Anam bununla azacıq da olsa təskinlik tapmışdı..."

Nəsrullah xanın yazdığı məktuba baxıram... Köhnəlmiş və rəqdə gözlərim ilk cümləni alır: "Aziz və qiymətli kardeşim Latife Nadirova". Söhbətə ara verib məktubu oxumağa çalışıram. Maraqlı burasıdır ki, Türkiyə türkcəsində yazılmış məktubda "z" hərfinin bir neçə yerdə kəsiləcə yazıldığı diqqətimi cəlb edir. Dağınıq düşüncələrin içində "burdan gedəndə dayınızın neçə yaşılı olub?" - deyər xəbər alıram.

- Təxminən, 20 yaş. 1909-cu il təvəllüdü idi. O biri dayım Abbasqulu isə ondan bir yaş kiçik idi.

Məktubu çətinliklə olsa da, oxumağa çalışıram: "Mən artıq qocaldım, Abbasqulu 10 il bundan əvvəl vəfat etdi. Onun üç oğlu, bir qızı, mənim də iki oğlum, bir qızım, nəvələrim var..." Və nəhayət, sonuncu cümlə: "Həpinizi hasretle öper, mektubunuzu bekleriz!"

O zaman götürdüyüm ünvanları saxlayıram, - müsahibim qırmış söhbətə yenidən körpü salır: Bax burada telefon nömrələri də var - deyər, ünvan və telefon nömrələri yazılmış kağızı mənə uzadır. - Ancaq bu nömrələrin bir çoxu dəyişib. İndi əlaqə saxladığım bir telefon var, getmək istəsən, bu nömrəyə zəng edə bilərsən. Məncə, bununla orada yaşayan digər qohumlarla da görüşə bilərsən. Hə, bir də onların yaşadığı bir bina var, bu, İstanbulun Kadıköy rayonunda məşhur bir binadır. Oranı tapsan, daha çox şey öyrənə bilərsən. Ancaq Bakıda yaşayan böyük qardaşımın babam Mustafa xan, onun atası Fərəcullah xanla bağlı daha çox məlumatı var. Türkiyədəki qohumlarla da ara-sıra danışır. İstəsəniz onunla da görüşüb-danışarsınız.

- Qardaşınızla görüşəcəyəm, ancaq əvvəlcə Türkiyəyə - qohumlarınızın yaşadığı İstanbula getmək istəyirəm. Geri qayıtdıq-

dan sonra həm qardaşınızla, həm də sizinlə yenə görüşüb söhbət edəcəyəm.

Bayaqdan bəri xan qızının (sağlığında hamı ona belə müraciət edərmiş) - Lətifə xanım Nadirovanın kiçik oğlu, hazırda Şərur rayonunda yaşayan Vaqif Nadirovla söhbətimi burada bitirirəm. Geri qayıtdıqdan sonra yenə gələcəyimi deyib, sağollaşaraq ondan ayrılıram.

... Hər şey, təxminən, bir ay bundan əvvəl "Şərq qapısı" qəzetində dərc olunmuş "Axırıncı aşırım"ın çəkildiyi ev, xan qızının həsrəti, qara geyimli Nikolay" yazısından sonra başladı. Yazıda hazırda Kəngərli rayonunun Qarabağlar kəndində mövcud olan bir xan evindən bəhs etmişdim - Mustafa xandan, onun kəndin yüksək səmtlərindən olan "Daş məhəllə"dəki indiyədək qalan mülkündən, eyni zamanda Naxçıvandan getdikdən sonra iki azyaşlı qızının burada qaldığından, onların həyatından

az da olsa, məlumat vermişdim. Qarabağlar kəndində, eləcə də həmin məhəllədə yaşayanların hamısı bu ev haqqında məlumatlıdır. Burada yaşamış Mustafa xanın Kəngərli xanlarından olduğunu bilsəm də, nəsil şəcərəsinə görə hansı qola mənsubluğu haqqında heç bir məlumatım yox idi. Digər tərəfdən, həmin yazıda əsas mövzu xanın evi olduğundan, Mustafa xanın kimliyi ilə bağlı mövcud məlumatların ətraflı araşdırmaya ehtiyacı olduğunu da bildirmişdim. Lakin adıçəkilən yazının dərcindən sonra qəzetimizin oxucuları tərəfindən bu sətirlərin müəllifinə çoxsaylı zənglər oldu, bir çoxları hazırda da yaşayıb olan həmin evi görmək istədiklərini dilə gətirdi.

Bu zənglər içərisində mənə görə ən önəmli Mustafa xanın qızı Lətifə xanımın oğlu Vaqif Nadirovun zəngi idi. Onunla tanışlığımız düz 90 il bundan əvvəl - 1929-cu ildə Naxçıvandan get-

məyə məcbur olmuş Mustafa xanla bağlı daha çox məlumatların əldə olunmasına imkan verdi. Eyni zamanda bu görüşdə öyrəndim ki, Mustafa xan Fərəcullah xanın oğludur, hansı ki bunu sonradan Türkiyədə olarkən orada yaşayan bu nəslin davamçıları da təsdiq etdilər. Digər tərəfdən, Mustafa xan Naxçıvandan gedərkən yanında atası Fərəcullah xan, oğlanları Abbasqulu və Nəsrullah xan və ətrafında yaxın silahdaşları da olub. Ən əhəmiyyətli isə İstanbuldan Fərəcullah və Mustafa xanların indiyədək saxlanılan yeganə fotosəkillərini də əldə etdik. Fotosəkillərdə birinci sırada yerdə oturanlardan ortadakı Nəsrullah xan, solundakı ondan bir yaş kiçik olan (papaqlı) qardaşı Abbasqulu xan, Abbasqulu xanın arxasında stulda əyləşmiş Mustafa xan, həmin cərgədə ortada oturmuş və hamıdan yaşlı olan isə Fərəcullah xandır. Nəsrullah və Abbasqulu xanlar Mustafa xanın, Mustafa xan isə Fərəcullah xanın oğludur.

Mustafa xan buradan gedərkən, təxminən, 50 yaşlarında olub. Bunu fotosəkillərdən də təxmin etmək olar. Oğlanları Nəsrullah xanın 1909, Abbasqulu xanın isə 1910-cu ildə doğulduğunu nəzərə alsaq (doğum tarixlərini həm buradan, həm də Nəsrullah xanın hazırda Türkiyədə yaşayan qızı, 69 yaşlı Leyla xanımdan da dəqiqləşdirdik), fotosəkillər, təxminən, 1928-1929-cu illər arasında çəkildiyini deyə bilərik. Fərəcullah xana gəldikdə isə onun doğum tarixini Mustafa xanın qızı Lətifə xanımın hazırda Bakı şəhərində yaşayan, ixtisasca hüquqşünas olan böyük oğlu, 73 yaşlı Nizami Nadirov (Nadixanlı) 1846-cı il olduğunu söylədi.

Onun dediklərindən: - Babamın atası Fərəcullah xan 1846-cı ildə doğulub, uzunömürlü insan olub, 101 il yaşayıb, 1947-ci il avqust ayının 26-da vəfat edib. Babam Mustafa xan isə ondan bir il sonra - 1948-ci il aprelin 4-də və-

fat edib. Hər ikisinin məzarı İstanbulun Kadıköy rayonundakı Qaraca Əhməd məzarlığındadır. Bu faktı Mustafa xanın nəvəsi, bir qədər əvvəl adını çəkdiyimiz Leyla xanım Giray da təsdiqləyir və onun bizə təqdim etdiyi bu tarixi fotoda Fərəcullah xanın hardasa, 82-83 yaşlarında olduğunu təxmin etmək olar. Giraylar ailəsində indiyədək əziz xatirə kimi qorunub saxlanılan bu fotosəkillər harada çəkildiyi ilə maraqlandıq. Görüşüb söhbətləşdiklərimizin bir çoxu böyük ehtimalla bu tarixi fotonun Naxçıvanda çəkildiyini dedi.

Adıçəkilən xan nəslinin nümayəndələrinin bolşeviklərlə mübarizə dövründə buradan getdiyini nəzərə alsaq, fotosəkilləkilərin geyiminə görə şəklən həmin dövrdə çəkildiyini söyləmək olar. Onu da əlavə edək ki, bu mübarizədə Mustafa xana həm Qarabağlar, həm də yaxın kəndlərdən bir çoxları qoşulmuşlar. Tarixi mənbələrdən də məlumdur ki, 1920-1930-cu illər Naxçıvan üçün çox ağır keçmişdir. Həmin dövrdə Cəhridə, Qarabağlarda, Keçilidə erməni-rus birləşmələrinə - bolşeviklərə qarşı böyük üsyanlar baş vermişdir. Məhz belə bir dövrdə Mustafa xanla birgə ətrafındakı 10-15 nəfərlik bir dəstə də Naxçıvanı tərk etməyə məcbur olmuşdu, hansı ki, onlar da sonradan Türkiyədə məskunlaşmışdılar. Biz isə onlardan yalnız biri haqqında qısa məlumat ala bildik. Bu haqda növbəti yazıda bəhs edəcəyik.

Bəs Kəngərli nəslinin bu nümayəndələrini Mustafa Kamal Atatürk hansı türk generalının köməyi ilə bolşeviklərin əlindən xilas etmişdi? Necə oldu ki, Mustafa xanın oğulları da həyatlarını sələfləri kimi hərbiçi olaraq türk ordusunda xidmətə həsr etdilər? Və ən əsası, "Naxçıvan" adını İstanbulda bu günədək yaşatmağa necə nail oldular? Bütün bunlar haqqında növbəti yazılarımızda bəhs edəcəyik...